

NMT 1959

102691

Mer om felttoget i Norge.

Ved kaptein *Servan*.

Sommeren 1958 holdt den tyske historiker, professor, Walter Hubatsch et foredrag ved universitetet i London med emnet «Problems of the Norwegian Campaign 1940». Professoren har tidligere utgitt en bok om felttoget i Norge, og han legger i sin fremstilling vekt på å gi en objektiv vurdering av hva som virkelig foregikk. Han kaller seg selv en «onlooker» for å understreke at han er vitenskapsmann uten en krigsdeltakers mulige motivering for partiskhet. Disse forhold gjør at man studerer professorens foredrag med særlig interesse. Mye av det han omtaler er vel kjent, så denne artikkelen vil bare omhandle enkelte av hans synspunkter.

I et par tilfelle er stoffet i det etterfølgende hentet fra andre kilder. Kildene er da spesielt oppgitt.

Hubatsch innleder med å peke på at felttoget i Norge innehar en særstilling blant den annen verdenskrigs militære begivenheter, fordi det:

- var relativt kortvarig.
- ble utkjempet over et begrenset område.
- ble gjennomført med begrenset innsats fra begge sider, og

fordi det er det første eksempel på en moderne fellesoperasjon med styrker både til sjøs, til lands og i luften. Særlig dette siste bød på nye og store problemer ikke bare for avdelingene, men også for stabene og sjefene.

I en kort historisk resyme peker Hubatsch på at det på tysk side var en politisk misforståelse å tro at Norge ved hjelp av nasjonalsosialismen kunne tenkes å slutte seg til Tyskland.

«Å knytte Norge til en fastlandsblokk ville være det samme som å se bort fra britenes posisjon på havet, og det ville ha

Mer om felttoget i Norge.

satt grunnlaget for Norges økonomiske og nasjonale liv i fare», sier han om dette forholdet.

Professoren har vanskeligere for å si sin direkte mening om nøytralitetsspørsmålet og Tysklands og Englands stilling i forholdet til Norge sett i lys av internasjonal lov. Han gir derfor ikke noe eksakt svar på sitt eget spørsmål «krenket tyskernes overraskende angrep 9. april gjeldende internasjonal lov?» Sett på bakgrunn av de britiske noter i forbindelse med mineutleggingen og senkingen av «Rio de Janeiro», ser det ut til at han mener det kanskje hadde vært klokt av tyskerne å gå til diplomatiske skritt i løpet av 8. april.

Disse tiltak måtte da ha omfattet en note med trussel om tyske motaksjoner mot mineleggingen.

Når det gjelder forholdet mellom Tyskland og Sverige, antyder han følgende svingninger i den svenske innstilling:

- Tiden fra sept. 39 til angrepet på Danmark og Norge var preget av velvillig svensk nøytralitet.
- Under felttoget i Norge var stemningen i Sverige opphisset og krigersk, og
- etter felttogets slutt var det en roligere, eller i alle fall resignert stemning.

Da det tidlig var klart for tyskerne at britene hadde planer om å besette Narvik — Luleåområdet, og da ca. 1/3 av Tysklands jernmalmlleveranser kom over Narvik, mener Hubatsch at det var de økonomiske faktorer som var utslagsgivende ved beslutningen om okkupasjonen av Norge.

Det er særlig interessant å legge merke til at, ifølge Hubatsch, finnes det ikke i den tyske overkommandos arkiver noe som tyder på at felttogets rolle i den store planlegging av krigen noen gang ble diskutert. Det som kan ha vært diskutert, var spørsmålet om å velge den ytre eller indre løsning. «Den ytre løsning» — angrep langs norskekysten opp til Narvik. «Den indre løsning» — bare en okkupasjon av områdene omkring Luleå, Gällivarre, Kiruna og Narvik. (Fremrykning over Østersjøen). Den ytre løsning ble fortrunket ikke bare

Mer om felttoget i Norge

for sikringen av malmtransportene, men også for å hindre britene i å nytte norske havner og flyplasser. Tyskerne regnet også med muligheten av å nytte norskekysten som utgangspunkt for operasjoner mot England og mot skipsfarten i Atlanterhavet.

Valget av den ytre løsning brakte ikke de resultater tyskerne hadde håpet på. Flyplassene i Schleswig og Jylland viste seg å være bedre egnet for Luftwaffe enn flyplassene i Syd-Norge. Baser for marinen måtte bygges og utstyres, og forsyningene bød på store vanskeligheter. De allierte, som før hadde blokadelinjen fra Scapa Flow til Stavanger, svingte bare linjen 90° og etablerte en like effektiv linje fra Shetland over Island til Grønland. For å kunne skaffe seg vei ut i Atlanterhavet, måtte tyskerne ha tatt Island, men det hadde de ikke kapasitet til da. (Island ble som kjent okkupert av britene 10. mai 1940.) Tross disse forhold var det opprinnelig den tyske marine som ivret mest for aksjonen mot Norge. Hubatsch siterer bl. a. hva sjefen for Marinegruppe Øst, admiral Carls, uttalte om operasjonen så sent som 7. april 1940. Admiralen sa:

«— operasjonen er så viktig at den ikke vil være forgjeves selv om den største delen av vår overvannsflåte skulle gå tapt. Vi må helt fra begynnelsen regne med et samlet tap på 50 % hvis ikke spesielt gunstige omstendigheter skulle hindre både norsk og britisk intervensjon.»

Sett fra det tyske flyvåpens side, bød operasjonen på store problemer, bl. a. fordi det var nødvendig å fly helt til Narvik allerede første dag.

Under dette felttoget fremsto for øvrig Luftwaffe for første gang som en uavhengig gren av Wehrmacht.

Hæren deltok til å begynne med bare med nyoppsatte avdelinger bortsett fra bergdivisjonene. Dette skyldtes som kjent den tyske generalstabs frykt for å svekke kampkraften i vest. Hadde Sverige erklært seg solidarisk med Danmark og Norge, ville felttoget etter Hubatsch's mening kunne endt gan-

Mer om felttoget i Norge

ske annerledes for Tyskland. Forholdet mellom de tyske og skandinaviske divisjoner ville ha blitt 1:1. Uten Sveriges medvirkning var likevel situasjonen vanskelig bl. a. fordi tyskerne undervurderte nordmennenes innsats og kampmoral. På hærsiden var de tyske tap ca. 1/3 større enn de samlede alliertes tap. Marinens og flyvåpnets tap omtrent like på begge sider. Hæren og flyvåpnet fikk positive erfaringer fra felttoget, mens den tyske marine fikk et sjokk som fikk følge også for de senere planer, bl. a. operasjon «Seelöwe». (Planen for invasjonen av England etter Dunkerque.)

Ved forberedelsene til denne operasjonen mener Hubatsch at marineoffiserene utviste en alt for stor grad av forsiktighet. Hubatsch kommer videre inn på den store parallellitet som kan konstateres mellom den tyske og britiske planlegging av operasjonene mot Norge.

Fra andre kilder gjengis her hovedtrekkene i planene. De britiske planer har sin opprinnelse i vurderinger som ble foretatt så tidlig som høsten 1939. Planene gikk ut på minelegging for å øke blokadens effektivitet. Forutsetningen var at Norge samtykket. Etter det russiske overfall på Finnland 30. nov. 39, ble planene endret slik at de ble basert på å yte Finnland hjelp i form av materiell og tropper. Planen gikk ut på besettelse av området Narvik—Luleå, samt landgang i Trondheim, Bergen og Stavanger for å hindre tysk intervensjon.

Etter Finnlands kapitulasjon 13. mars 1940, ble planene revidert og den nye plan, operasjon «Wilfred», utarbeidet. Den ble godkjent 28. mars og skulle settes i verk 5. april. Planen gikk ut på minelegging av norske farvann for å provosere tyskerne til å gå i land i Norge. Når tyskerne hadde reagert som beregnet, skulle operasjon «R 4» settes i gang. «R 4» innebar besettelse av Narvik (1. brig.) og Trondheim, Bergen og Stavanger (i alt 5 b.ner). P. g. a. sammel med notesendingen til Norge, ble tidspunktet utsatt til 8. april, og da hadde allerede den tyske operasjon «Weserübung» startet for flere dager siden.

Tanken om en tysk okkupasjon av Norge ble første gang lagt frem for Hitler av storadmiral Räder 10. oktober 1939. På ordre fra general Keitel, datert 27. januar 1940, ble detaljplanleggingen satt i gang. 1. mars s. å. ga Hitler sin endelige ordre for angrepet som skulle starte 20. mars. Isforholdene i Storebelt og Østersjøen gjorde det nødvendig å utsette angrepet til 9. april. Landsetting skulle finne sted i Oslo, Kristiansand, Egersund, Bergen, Trondheim og Narvik. De første skip, «kullskipene», seilte fra Tyskland 2. april, og de fleste krigsskipene fulgte etter natten 6.—7. april.

Hubatsch peker på at det på begge sider var marinen som presset sterkest på de politiske myndigheter for å få iverksatt felttoget.

Opprinnelig søkte både Chamberlain og Hitler å finne en passende unnskyldning for angrepet i den russisk-finske konflikt.

Videre peker han bl. a. på følgende likhetpunkter i planleggingen og forberedelsene i de to parter planer

- kombinasjonen av diplomatisk aktivitet og samtidig militære aksjoner,
- håpet om en fredelig mottakelse (den tyske planen var utarbeidet i to alternativer avhengig av om operasjonen ble møtt med motstand eller ikke.

Britene regnet med fredelig landgang for så vidt angår det norske forsvar.)

- det ble brukt små styrker. Bortsett fra absolutt nødvendige spesialavdelinger, brukte begge parter nyopp-satte avdelinger,
- begge forsøkte å overraske den andre,
- ingen trodde at den andre part ville være i stand til å gjennomføre en slik operasjon,
- begge siktet mot samme mål, nemlig å sikre de svenske malmgruber for egen krigsøkonomi,
- begge var påvirket av erfaringene fra verdenskrigen 1914—1918 i sin planlegging.

- begge valgte samme tidspunkt for operasjonen. De valgte ny-månefasen for å utnytte overraskelsesmomentet før de lyse sommernettene og uten å komme bort i de største vintervanskeligheter.

Planene var så like, sier Hubatsch, at det som viste seg å være avgjørende, var den energi disse planene ble gjennomført med.

Som nevnt fikk ikke tyskerne den nytte av besettelsen som de hadde håpet, men Hubatsch nevner også de uventede fordeler Tyskland oppnådde da konflikten med Russland ga Nord-Norge øket strategisk betydning. Han sier at det var tilførselene fra de svenske malmgruber som gjorde de store slagene i 1942—1944 mulig. Men, sier han, for de intetanende innbyggerne i Norge og Danmark, som ble overrumplet av tyskerne, måtte det fortone seg som om Tyskland var bestemt på en militær ekspansjon. Sett i sammenheng med de tyske styrkers operasjoner, som var like vanskelige som de var vellykket, kom felttoget derfor til å stå i et noe uklart lys. Da krigen var over i 1945, sa bl. a. generaloberst von Falkenhorst at felttoget i Norge betød «en spredning av styrkene» og var «absolutt unødvendig». General Jodl sa noe liknende i 1945, han sa bl. a. at okkupasjonen «bant 300 000 mann til forsvar av våre erobringer og var til ingen nytte så lenge krigen varte». Hubatsch mener imidlertid at disse uttalelser kan skyldes bitterhet og skuffelse.

Hubatsch kommer til slutt inn på stemningen blant de tyske ledere vinteren 1940, og han sier bl. a. at «den kommende offensiv i vest overskygget alt. Overkommandoens utålmodighet, dens nervøsitet og bekymring for det usikre resultat, alt sammen åpenbarte en grunnleggende mangel på selvtillit, som utviklet seg til frykt for at enhver forsinkelse kunne gjøre det mulig for fienden å skaffe seg fordeler. I denne spente atmosfæren fikk uansvarlige politiske rådgivere som Rosenberg, som var ledet av personlig forfengeligheit og ideologiske fantasier, en katastrofal innflytelse.»

Samtidig som en alliert besettelse av Norge ville ha betydning en spredning av deres styrker, ville en slik operasjon ha gjort et sterkt inntrykk i Russland, sier Hubatsch, videre. Han mener på dette felt å kunne påpeke en viss mangel på ansvarlighet hos de allierte. Hva som kunne ha skjedd under de forskjellige eventualiteter er det umulig å si, selv om enkelte, støttet til den politiske ideologi, hevder at krigen fulgte et logisk og fastlagt mønster, sier professoren til slutt.

Når vi tenker på alle de ting som kunne ha skjedd, må vi utvilsomt være enige i denne konklusjonen.

Varder som varsel om krigsoppbud

Vardevakt eller kunnskapsmenn i grensesonen.

Av Johan Garder.

I min omtale av vardene og deres anvendelse som varsel om krigsoppbud i NMT, hefte 11, 1958, nevnte jeg side 740 at det så ut som om ordren til å tenne vardene i 1716 ble gitt fogderis og av fogden gjennom lensmennene. Jeg peker på side 746 på at man også etter at varden ufrivillig ble avbrent på Håøya i 1666 og man ikke hører noe om at nabovarden ble tent, må få det inntrykk at vardene ikke skulle tennes uten etter ordre fra fogden.

Jeg kan forstå at dette virker noe unaturlig på de fleste. Det har jo lenge vært den alminnelige oppfatning, at vardene har vært et meget trygt og effektivt varselsystem. Kjensgjerningene synes å bryte noe med denne oppfatning, som mere kan skyldes de noe lyrisk betonte kilder enn historiske fakta.

Da jeg har fått etpar henvendelser som klart gir uttrykk for at man har vanskelig for å forstå at vardevakten først skulle varsle lensmannen osv., vil jeg gjerne gjøre oppmerksom på at det i historisk tid og sikkert etter at vi fikk

en stående hær neppe var vardevakten som først fikk se fiendens fremrykning. Når ufred truet, ble det alltid sendt «kunnskapsmenn» (speidere) inn mot grensen og vel helst også inn i nabolandet. Disse kunnskapsmenn ble vel som regel valgt av lensmennene i grensebygdene og disse virket undertiden selv som kunnskapsmenn. Under krigen i 1716 hører vi således om en rekke kunnskapsmenn som var sendt inn mot grensen og tildels inn i Sverige. Det er bare sørgelig at så mange av dem sviktet sin oppgave. Det ble brukt endel finner. Disse bodde som regel i skogtraktene nær grensen og var godt kjent. Det er bare det sørgelige at de fleste av dem sørget for å få sin gode betaling før de gikk inn mot Sverige, og når de kom dit, forsøkte de antakelig å selge de opplysninger de kunne gi om norske forhold så dyrt som mulig. Sikkert er det at de ikke kom tilbake igjen, for det gir krigsretten opplysning om. Men det ble også brukt nordmenn og disse var det som brakte opplysninger om fiendens innbrudd, ikke noen av vardevaktene i grenseområdet. — Har man stått på en vardeplass i de sørlige grenseområder, vil man nok også forstå at vardevakten der, selv om den var så årvåken som mulig, hadde små muligheter for å bli oppmerksom på fiendens fremrykning før denne var et godt stykke inne i landet. De kunnskapsmenn vi får høre om i 1716, meldte fra direkte til de militære sjefer, men det var sikkert også kunnskapsmenn som var sendt inn av lensmennene og ga sin rapport til dem.

Ved nærmere undersøkelse viser det seg også at fogden på Nedre Romerike, Johan Henrik Munch, kommer inn på hvordan vardene ble tent i 1716 (Krigsrettsprotokollen s. 195, i Riksarkivet). Han blir spurt om han ikke syntes det var uheldig at vardene ble tent 7. mars da det kom uriktig melding om svensk innbrudd ved Basmo (Ørje). Begrunnelsen for at det skulle være uheldig, at vardene ble tent da, var den unødige uro som derved ville oppstå i